

Dr. Abdulkadir Emeksiz, **Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa**, Mühür Yayınları, İstanbul 2010, 303 s., ISBN 978-605-4268-17-7 (tanıtma)

“Aydınlar arasında en aydın kafayım
Uzun sözün kısası ben Bekri
Mustafa’yım!”

İsmail TAŞ*

Hayata ayna tutmak, bir anlamda kendimize farklı bir açıdan bakmak, edebiyatın engin aynasında mümkündür. Edebiyatın toplumdan soyutlanamayacağı gibi toplum da tarihten soyutlanamaz. Geçmiş inkâr etmek veya onu sadece geride kalmışların hikâyeleri saymak geleceği inkâr etmek olacaktır. Çünkü gelecek de bir gün geçmiş olursa onu değerli saymanın da bir anlamı kalmayacaktır. Öyleyse tarihi toplumdan ayrı görmek yanlıştır.

“Dünya hayatı bir gölge gibidir. Sırtınızı dönerseniz peşinizden gelir, yüzünüzü dönerseniz önünüzde kaçar durur.” Böyle bir fikrin savunuculuğunu yaparsanız şayet; tarihte bulacağınız olguları biçimlendirmeniz ve oluşturduğunuz edebiyat da o yönde olacaktır. Elbette ki bir yazar içinde yetiştiği toplumun değerlerinden ve tarihten soyutlanamaz. Öyleyse oluşan eseri sübjektif bir çerçeveden değerlendirirken de objektifliğin de aslında var olduğunu unutmamak gerekir. Yazar toplumsuz düşünülemez çünkü kendini ifade ettiği kitle toplumdur. İşte böyle bir düşünceyle, Dr. Abdulkadir Emeksiz de yeni kitabında topluma mal olmuş bir kahramanı ele almaktadır. Tarihin arka sayfalarında yer alan, iyisiyle kötüsüyle, kendi dünyamızın kahramanıyla bizlere seslenmektedir.

Bekri Mustafa ve ona bağlanarak gerçekleştirilen anlatımlarla ilgili olarak değerli çalışmalar yapılmış olsa da bugüne kadar bir kitap çerçevesinde konu, etraflıca ele alınıp işlenmemiştir. İlk defa derli toplu bir çalışma olarak Dr. Abdulkadir Emeksiz tarafından ele alınmıştır. Hayatı hakkında bilinenler oldukça sınırlı bulunan Bekri Mustafa, XVII. yüzyılın ilk yarısında IV. Murat devrinde (1623-1640) yaşamış ve yaşadığı devirden itibaren şöhret bulmuş bir

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yeni Türk Dili Anabilim Dalı

“kahraman”dır.¹ Kaynakların ve anlatmaların gösterdiğine göre yaşadığı devirde halk tarafından saygı duyulması ve hürmet görmesinin yanında Bekri Mustafa, Sultan Murad’ın muhasip ve nedimlerinden olmasıyla da sarayın da iltifatını kazanmıştır. Hakkında fıkralar nakledilen Bekri Mustafa’nın haricinde, kendisinden sonraki devirlerde yaşamış ve aynı adı taşıyan başka şahıslar da olmuştur. Bekri Mustafa adına birkaç mezar taşı mezar yeri söz konusu edilmektedir.

Yaşagın olmadığı ya da delinemediği bir toplumun Bekri Mustafa’sı olamaz. Bekri Mustafa, yaşağı delme başarısıyla sembol olmuş bir “kahraman”, bir fıkra tipidir. Kendisi gibi yaşayanlar için temsilcilik, sözcülük ve liderlik yapmıştır. Bu toplumsal onay, onu öne çıkarırken Bekri Mustafa temsil ettiği insanlar ve yaşama biçimleri için fırsatlar oluşturup yeni alanlar açmıştır. Toplumun kimi kesimi tarafından bir “baba” olarak kabul edilirken bir kesimi tarafından “evliya” mertebesine çıkartılmıştır.

Eserde yer alan kahramanımız Bekri Mustafa, Osmanlı toplumu içerisinde yer alan bir sınıfı temsil etmektedir. Kimi zaman Hacivat-Karagöz oyunundaki *Tuzsuz Deli Bekir* tiplemesine benzer şekilde kimi zaman ise mütedeyyin bir Osmanlı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bektaşî fıkralarında yer alan kahramanlarla âşık atarcasına, muzip tiplemesiyle tarihe ve bu topluma mâl olmuş bir kimse olarak görülmektedir. Kâh imama söz atar, kâh devlet ricalini ağzı açık bırakacak hazır cevaplar verir.

Emeksiz, bu kitabında bizleri tarihin ve toplumun çok farklı mecralarında bir seyahate çıkarmaktadır. Bir tarihi şahsiyet olarak ele aldığı Bekri Mustafa’yı aynı zamanda bir fıkra tiplemesi olarak da incelemektedir. Özellikle kitabın birinci bölümünde fıkra tasniflerine yer vermektedir. Fıkra’nın bazı tasniflerde masal sınıflandırması içinde yer aldığı görülmektedir. Müstakil bir tür olarak fıkranın değerlendirildiği tasniflerde Bekri Mustafa, gerçekten yaşamış ve tarihe mâl olmuş kişilerden sayılmakta, Türk boyları arasında tanınan, genel fıkra tiplerinden biri olarak sınıflandırmalara alınmaktadır.

Dr. Abdulkadir Emeksiz, kitapta Bekri Mustafa ile ilgili anlatmalara da yer vermiştir. Bekri Mustafa ile ilgili anlatmalar, kahramanlar, zaman ve mekân unsurları bakımından ele alınmıştır. Burada değerlendirilen fıkralar ve hikâye formundaki anlatmalar, bir anlamda tahkiyeye dayanmaktadır, ama yalnız bir kişiye, bir yazara, bir anlatıcıya bağlı olarak oluşmuş değillerdir. Bunların tahlil edilmesi, anlatmalara bütün olarak yaklaştığımızda onları meydana getiren ve

¹ Dr. Abdulkadir Emeksiz, *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa*, Mühür Yayınları, İstanbul 2010, s.149.

çoğunlukla sözlü olarak nitelendirilebilecek kültür hakkında da fikir edinmemizi sağlayacaktır diye düşünüyoruz.²

Anlatmalarda yer verilen kahramanlar, içinde buldukları toplumda nasıl algılanmışlardır, hangi tarihi şahıslar, gündelik tipler, insanlar, hayvanlar veya tabiatüstü varlıklar anlatmalarda hangi özellikleriyle yer almışlardır? Bekri Mustafa ile ilgili anlatmalarda zaman faktörü, devir, tarih zamanı ve aktarım zamanı bakımından gösterdiği farklılıklarla, dolaylı zaman belirleyicileri ile bize ne anlatmaktadır? Mekâna bağlı unsurlar İstanbul ve İstanbul dışı olmanın ötesinde fonksiyonel olarak ve anlatmaların yapı özellikleriyle ilgili olarak nasıl malzeme sunmaktadır? İşte bu sorulara bir derece cevap aramak üzere bu anlatmalar kitapta ayrıntılı bir şekilde tahlil edilmiştir.

Kitabı tasnif edecek olursak, “Giriş” bölümü hariç üç bölümden oluşmaktadır. Giriş Bölümü’nde, Bekri Mustafa’nın hayatı ile şöhreti ve tesiri ele alınmıştır. Geniş bir bibliyografyaya sahip olan bu bölümde daha önceki yapılan çalışmalar hakkında da değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Birinci bölümde, fıkra tasnifleri ve bu tasniflerde Bekri Mustafa’nın yeri değerlendirilmiştir. Bekri Mustafa anlatmalarının kahramanlar, zaman ve mekân unsurları bakımından tahlili gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu bölümde Bekri Mustafa anlatmaları, estetik yapı organizasyonunda temel olan kavramlardan tezat, mübalağa ve sürpriz bakımından tahlil edilmiş, anlatmaların konu, yapı ve işlevleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde gülmeyle ilgili yaklaşımlar, tanımlar ve kuramlar Bekri Mustafa anlatmaları çerçevesinde eleştirel olarak analiz edilmeye çalışılmış, fıkranın, muhatap açısından anlamının sorgulandığı uygulama çalışması ve bu çalışmaya ilişkin değerlendirmeler de bu bölümde verilmiştir.

Bekri Mustafa anlatmalarının etkileşim alanının belirlenmeye gayret edildiği üçüncü bölüm, Bekri Mustafa fıkralarının Nasreddin Hoca, Bektaşî ve İncili Çavuş başta olmak üzere fıkra tipleri ve bunlarla ilgili anlatmaların değerlendirmesini, fıkra dışındaki türlerle Bekri Mustafa anlatmalarının ilişkisini, Bekri Mustafa’nın ve ona bağlanarak anlatılanların etkisini konu edinmektedir.

Sonuç ve değerlendirme başlığı altında, çalışmadan elde edilen neticeler değerlendirilmiştir.

² A.g.e., 149

Bekri Mustafa anlatmalarının etkileşim alanının belirlenmeye gayret edildiği üçüncü bölüm, Bekri Mustafa fıkralarının Nasreddin Hoca, Bektaşî ve İncili Çavuş başta olmak üzere fıkra tipleri ve bunlarla ilgili anlatmaların değerlendirmesini, fıkra dışındaki türlerle Bekri Mustafa anlatmalarının ilişkisini, Bekri Mustafa'nın ve ona bağlanarak anlatılanların etkisini konu edinmektedir.

Sonuç ve değerlendirme başlığı altında, çalışmadan elde edilen neticeler değerlendirilmiştir.

Eserin “Metinler” başlığı altındaki kısımda ise çoğunluğu fıkra formunda bulunan 128 metin yer almaktadır. Metin başlıklarının sol tarafındaki sıra numaraları Dr. Abdulkadir Emeksiz tarafından eklenmiştir. Bu metinlerden 2-51 numaralı olanlar, Himmetzâde imzasıyla derlenip bir araya getirilmiş ve Latin alfabesine geçilmeden hemen önce defalarca Arap alfabesiyle basılmış yayımdan Latin alfabesine aktarılmış olanlardır. Kitapta yer alan metinlerde Himmetzâde'nin yayımının ikinci basımı esas alınmıştır. Diğer metinler ise Latin alfabesiyle yapılmış yayınlardan kronoloji takip edilerek kitaba dâhil edilmiştir. Himmetzâde'nin naklettiği Bekri Mustafa metinlerine müdahale edilmemiş, ancak metinde bulunan ve dizgiden kaynaklandığı anlaşılan yazım hatalarında düzeltmeye gidilmiştir. Köşeli parantez [] içindeki ilaveler Dr. Abdulkadir Emeksiz tarafından eklenmiştir. Metinlere sıra numarası da yine Emeksiz tarafından verilmiştir.

Eseri incelediğimizde hakkında anlatılanlara göre Bekri Mustafa, İstanbul'da çoğunluğu meyhanelerin yoğun olduğu Balat, Balıkpazarı ve Kumkapı semtlerinde bulunmuştur. Metinlerde geçen ve İstanbul dışında kalan mekânların çoğu Anadolu'da, bir kısmı da Osmanlı coğrafyasının bugün Türkiye sınırlarının dışında kalmış bazı bölgeleridir. Resmi mekânlar, ticaret mekânları, her türlü açık ve kapalı mekân anlatmalarda zikredilmiştir. Mekâna dair ayırım içeren unsurlar hikâye formundaki metinlerin aksine fıkra yapısındaki anlatmalarda ve fonksiyonel olarak bulunduğu dikkat çekmektedir.

Fıkranın yapı organizasyonunda temel olan tezat, mübalağa ve sürpriz unsurları bakımından Bekri Mustafa metinleri bu kitapta ayrı bir ehemmiyetle ele alınmıştır. En göze çarpanı da “Bekri” sıfatının “Mustafa” adıyla tezat oluşturması gibi Bekri Mustafa da yaşayışıyla Osmanlı Türk kültürünün ortalama hayatı ile tezatlık teşkil etmesi ince bir çizgiyle sunulmuş olmasıdır. Bu konu eserde ayrı bir nüktedan havası ile bizlere sunulmaktadır. Özellikle fıkra ve hikâye metinlerinde tezat, mübalağa ve sürprizin dikkat çekici örnekleri işlenmiştir.

Bekri Mustafa ile ilgili metinler içinde gezindiğimizde görmekteyiz ki o halk arasında sıradan bir ayyaş olarak tanımlanmaz. Bazı yasaklamalara ve halkın düşüncelerine kimi zaman kılavuzluk eden bir halk kahramanı olarak tanımlanır. Öyle ki kendi içinde tezatları barındırması da bir başka ilgi çekici yönüdür. İçki içilen meclislerde her bir içki meclisi onun adına kadeh kaldırarak başlar. İçkicilerin babasıdır, aynı zamanda içki içenlerin hanımları kocaları içkiyi bıraksın diye kabrinde dualar etmektedir. Halkın bir kısmı onu evliya olarak görmektedir.

Dr. Abdulkadir Emeksiz, Bekri Mustafa ile ilgili şu değerlendirmelere yer verir: “Bekri Mustafa, yaşadığı devirle ve anlatılarda adı anılan sınırlı kalmış bir kahraman olmamıştır. O’nun şöhreti Araplardan Yunanlara kadar ulaşmıştır. Hakkındaki rivayetler İngilizce, Fransızca ve Almanca başta olmak üzere pek çok dile çevrilmiş eserlerde yer almıştır.

Daha yaşadığı devirde Karagöz’de temsil edilen Bekri Mustafa ile ilgili anlatmaların pek çok edebi tür ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Çin masalından Binbir Gece Masalları’na kadar pek çok anlatma ile Bekri Mustafa metinlerinin ilgisi vardır. Bostan ile Gülistan’da nakledilen bir anlatmanın çeşitlenmesinin Bekri Mustafa’da karşımıza çıkması, Bekri Mustafa için yazılmış destanların bulunması, onun şöhreti ve tesiri ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır.”

İncelemesini yaptığımız bu eserde yer verilen 128 metinden 50 tanesi Himmetzâde tarafından derlenmiş metinlerin Latin alfabesine aktarılmasıyla, geri kalanı da bugüne kadar gerçekleştirilmiş yayınlardan alınıp yayın tarihine göre kronolojik bir sıra takip edilip titizlikle seçilerek oluşturulmuştur. Eserde ele alınan metinler değerlendirildiğinde Bekri Mustafa, yaşadığı devirden başlayıp yüzyıllar boyunca, cami avlularından, helva sohbetlerine ve meyhanelere, içki meclislerine kadar halk hafızasında güçlü bir yer edinmiş, yazılı edebiyatta da kabul görmüş bir “kahraman”dır denilebilir.

Dr. Abdulkadir Emeksiz bu çalışmasında bir bilim adamı hüviyetiyle adeta Bekri Mustafa ile ilgili fıkra ve anlatmaları ilmek ilmek işlemiş bizlere rehber bir kitap hazırlamıştır. Gerek araştırmacılar tarafından gerekse genel okuyucu tarafından faydalanabilecek ve zevkle okunabilecek bir çalışmadır. Özellikle belirtmek gerekir ki Bekri Mustafa ve onunla ilgili anlatmalar, hakkında halk edebiyatı, halkbilimi, sosyoloji başta olmak üzere pek çok alanda yeni araştırmalar yapılabilecek, değerli malzemeler ihtiva eden konulardandır. İşte bu sebeple incelemesini yaptığımız çalışma bu hususta bir adım atmış ve kendisinden sonra gelecek çalışmalara örneklik teşkil etmektedir.

